

ПРИЛАГАНЕ НА КОМПЕТЕНТНОСТНИЯ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО МИТНИЧЕСКИ КОНТРОЛ

Доц. д-р Зорница Ганчева, z.petkova@uni-svishtov.bg
Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“

Резюме: През последните няколко години компетентностният подход придоби особена популярност при управлението на човешките ресурси във всички сектори на обществения живот. Този подход стои и в основата на съвременното висше образование, гарантиращо високо качество на обучението. За да могат да работят в условия на динамично променяща се среда, завършващите висше образование млади хора трябва да притежават широк кръг от компетенции. В разработката се обосновава необходимостта от прилагане на компетентностния подход при обучение на студентите по митнически контрол, позволяващ формирането на общи и специфични компетенции, съобразени с реалните потребности на митническата администрация.

Целта на настоящата разработка е, на основата на изследване на теоретичните аспекти на компетентностния подход да се обоснове необходимостта от неговото прилагане в обучението на студентите по митнически контрол, което ще позволи в тях да се формират общи и специфични компетенции, съобразени с реалните потребности на митническата администрация. **Задачите**, които са поставени за реализирането на целта са:

- ☞ характеризиране на компетентностния подход, като се изследват понятията „компетенции“ и „компетентности“;
- ☞ очертаване възможностите за прилагане на компетентностния подход в обучението по митнически контрол;
- ☞ разработване и прилагане на компетентностен модел за обучение на студентите по митнически контрол;
- ☞ анализиране на резултатите от обучението по митнически контрол, базиращо се на компетентностния подход.

В разработката се защитава **тезата**, че прилагането на компетентностния подход в процеса на обучение по митнически контрол, създава възможности за формиране на конкурентоспособни специалисти, отговарящи на изискванията на практиката.

Ключови думи: компетенции, компетентностен подход, компетентностен модел, обучение.

JEL класификация: M49

APPLICATION OF COMPETENCY-BASED APPROACH TO CUSTOMS CONTROL TRAINING

Assoc. Prof. Zornitsa Gancheva, PhD, z.petkova@uni-svishtov.bg
Department of Control and Analysis of Economic Activities
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: In recent years, the competency-based approach has become especially popular in the field of human resource management in all social spheres. This approach is fundamental in today's higher education and guarantees the high quality of training. To be successful in the dynamically changing environment, young graduates need a wide range of competences. The paper corroborates the advantages of applying the competency-based approach to the training of students in customs control, which provides them with the general and specific competencies they need as customs administration officers.

This paper *aims* to investigate the theoretical aspects of the competency-based approach in order to corroborate the need of its application in the training of students in Customs Control in order to provide them with the general and specific competencies required by the customs administration. In order to achieve this goal, the author has set the following *objectives*:

- to define the characteristics of the competency-based approach and the specific usage of the terms “competence” and “competency”;
- to identify the possibilities for applying the competency-based approach in the training in Customs Control;
- to develop and appraise a competency-based model in the course of Customs Control;
- to analyze the results achieved with the competency-based model in the course of Customs Control.

The paper proves the *thesis* that the competency-based approach applied to the learning process in the course of Customs Control provides opportunities for training competitive specialists who meet the requirements in this field.

Keywords: competences, competency-based approach, competency-based model, training.

JEL: M49

ПРИЛАГАНЕ НА КОМПЕТЕНТНОСТНИЯ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО ПО МИТНИЧЕСКИ КОНТРОЛ

Доц. д-р Зорница Ганчева, z.petkova@uni-svishtov.bg
Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“

Въведение

Едно от основните предизвикателства пред висшето образование в Република България е поддържането и повишаването на неговото качество. Проблемите с качеството на образованието произтичат от различни причини, като по-съществените от тях са: използване на остарели методи на преподаване, неотговарящи на съвременните иновативни технологии в практиката; несъответствие на учебните планове и програми с изискванията и потребностите на практиката; липсата на изградена устойчива връзка между висшите училища, подготвящи квалифицирани специалисти и бизнеса и публичния сектор като потребители на кадри (**Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020, 2014, с. 13-14**).

Наличието на несъответствие между компетентностите на завършващите и потребностите на практиката е проблем на системата за висше образование в страната, решаването на който изисква прилагането на нов подход към обучението на студентите. Обучение, което да е насочено към изграждане на знания, умения, нагласи и компетенции в младите хора, необходими за постигане на определени резултати на дадена позиция. Базираното на компетенции обучение е в основата на модерното висше образование, гарантиращо високо качество на обучението.

През последните няколко години компетентностният модел за управление на човешките ресурси получи особена популярност и се превърна в „ключова стратегия за повишаване на ефективността и потенциала на организациите“ (**Томов, 2010**). Компетентностният подход се „утвърждава като съвременен инструмент за управление на човешките ресурси“ (**Николова, 2014, с. 86**) в различни сфери на обществения живот. Акцентът при него е поставен върху формирането на високо квалифицирани, конкурентоспособни, мислещи, адаптивни и компетентни специалисти, способни да вземат решения в конкретни професионални ситуации и да носят отговорност за действията си.

Във връзка с това *целта* на настоящата разработка е, на основата на изследване на теоретичните аспекти на компетентностния подход да се обоснове необходимостта от неговото прилагане в обучението на студентите по митнически контрол, което ще позволи в тях да се формират общи и специфични компетенции, съобразени с реалните потребностите на митническата администрация.

За реализирането на посочената цел се дефинират следните *задачи*:

- да се направи характеристика на компетентностния подход, като се изследват понятията „компетенции“ и „компетентности“;
- да се очертаят възможностите за прилагане на компетентностния подход в обучението по митнически контрол;
- да се разработи компетентностен модел за обучение на студенти по митнически контрол;

☞ да се направи анализ на резултатите от обучените по митнически контрол, базиращо се на компетентностния подход.

Обект на изследване е компетентностният подход в обучението по митнически контрол, а негов *предмет* е процесът на формиране на компетенции при обучението на студентите по митнически контрол.

Тезата, която се защитава в разработката е, че прилагането на компетентностния подход в процеса на обучение по митнически контрол, създава възможности за формиране на конкурентоспособни специалисти, отговарящи на изискванията на практиката.

Теоретичната основа на изследването се базира на преглед на специализирана литература по отношение на компетентностния подход. Използваните методи за изследване на приложението на компетентностния подход в обучението по митнически контрол са: сравнителен анализ; индукция и дедукция; наблюдение, различни методи на статистическия анализ.

1. Характеристика на компетентностния подход – компетенции и компетентности

В основата на компетентностния подход като образователна концепция стоят понятията „компетенции“ и „компетентности“. Тези две понятия в съвременната научна литература се тълкуват по различни начини, а в някои случаи се разглеждат като тъждествени. Поради това, тяхната същност ще бъде разгледана в следните три направления:

- ☞ от гледна точка на тяхната етимология;
- ☞ от гледна точка на теоретичните постановки;
- ☞ от гледна точка на действащата нормативна уредба.

От етимологична гледна точка понятието „компетентност“ има латински произход и означава „вещина, осведоменост по някои въпроси“. Същевременно, в Българския тълковен речник (Андрейчин и др. 1962, с. 330) понятието „компетентност“ се разглежда като еднозначно на „компетенция“. В Oxford Dictionaries (Oxford Dictionaries, 2011) двете понятия компетенция и компетентност („competency“ и „competence“) са разгледани като синоними и са обяснени като „способност да се прави нещо успешно или ефективно“.

В теоретичните схващания се наблюдава голямо разнообразие от тълкувания на понятията **компетенции и компетентност**. Общо виждане за същността на понятието компетенция имат авторите Хуторски, Зеер, Сымянюк, Мирабайл, Т. Томов, П. Георгиева и др.

Според *Хуторски компетенцията* „включва съвкупността от взаимносвързани качества на личността (знания, умения, навици и начини на действие), предварително зададени по отношение на определен кръг от предмети и процеси, които са необходими за качествено изпълнение на дейността“ (Хуторской, 2002, с. 4). Той смята, че „образователните компетенции, обуславящи се от личностния подход към образованието по-скоро се отнася изключително към личността на студента/ученика и се проявява в хода на изпълнение на определен комплекс от действия“ (Хуторской, 2002, с. 4). Под компетенции се разбират задължителните знания, умения и нагласи, които са зададени в образователните програми и са необходими за решаването на конкретни проблеми и задачи.

Э. Зеер и Э. Сымянюк определят компетенцията като „интегративна цялост от знания, умения и нагласи, обезпечаващи професионалната дейност,

както и способността на човека да реализира на практика своята компетентност“ (Зеер и Сымянюк, 2005, с. 22-28).

Подобно разбиране за компетенция има и Т. Томов. Той я определя като „успешно проявено съчетание, съвкупност от знания, умения, нагласи и поведения на служителите за постигане на резултати/желани нива на представяне в дадена професионална роля и в определена организация (Томов, 2010)“. Според Т. Томов компетенциите не се изразяват само в знания и умения, които притежава отделната личност, а по-скоро това са „способности, които не са вродени, а такива, които са развити чрез познание – учене и опит, чрез натрупване на знания и формиране на умения“ (Томов, 2010).

Мирабайл определя компетенцията като „знание, навик, способност и характеристика, свързана с изпълнението на професионална дейност на високо равнище, като решаване на проблем, аналитично мислене, лидерски потенциал“ (Mirabile, 1997, р. 73-77). Авторът свързва компетенцията с притежаваните знания, умения и способности на личността на едно сравнително високо ниво.

П. Георгиева определя компетенцията като „съвкупност от знания, умения, поведения и мотиви, които се проявяват в процес на извършване на трудовите задължения на дадена длъжност и са свързани с прекия резултат от трудовото изпълнение“ (Георгиева, 2009).

Тези виждания се очертават като общоприети в теорията и практиката. Те разглеждат понятието „компетенция“ в по-широк смисъл, в резултат на което в него се влага и по-богато съдържание. Общото между разгледаните схващания относно същността и съдържанието на понятието „компетенция“ е, че тези автори възприемат компетенцията като набор от теоретични знания в определена област, практически умения, поведение и нагласи, които трябва да придобие отделната личност, за да се представи успешно на конкретната позиция. Компетенцията се разглежда като предварително зададено изискване за това, което трябва да знае и може отделната личност, за да изпълнява успешно определена дейност.

Малко по-различно е виждането на *М. Ушева* относно същността на понятието „компетенция“. Тя свързва компетенцията с правата и пълномощията на лицето на съответната длъжност. Според нея компетенцията разкрива обхвата на професионалната дейност, в която едно лице е компетентно и отразява неговия статут в организацията, правомощията и областта на отговорност (Ушева, 2011, с. 41).

В научната литература понятието „компетентност“ се интерпретира по различни начини. Някои автори определят компетентността като *по-общо понятие*.

Понятието „компетентност“ се въвежда за първи път от американския икономист Р. Байцис. Той я определя като „съвкупност от основни качества на личността, поведенчески характеристики, опит и мотиви, които са необходими за качествено изпълнение на дейността“ (Байцис и Макки, 2005).

Хуторски определя компетентността като „владене, притежаване от човека на съответната компетенция, включваща личното му отношение към нея и предмета на дейност ... Компетентността е личностно качество“ (Хуторской 2002, с. 4). Авторът подчертава, че компетентността изисква минимален опит за прилагане на компетенциите. Следователно, под компетентност следва да се разбира вече придобитата компетенция, която дава възможност на отделната личност да изрази отношение към даден проблем.

Подобна интерпретация на понятието „компетентност“ дават и авторите Селевко и Елстрьом. Селевко разглежда компетентността като „интегрално качество на личността, което се изразява в общо придобитите знания и опит в процеса на обучение и социализация, необходими за успешно участие в дейността“ (Селевко, 2004, с. 139). Елстрьом определя компетентността като „потенциален капацитет на индивида да се справи успешно с определена ситуация или да изпълни дадена задача“ (Ellstrom, 1997).

Според Н. Цанков компетентността най-общо може да се характеризира като „способност, която отговаря на индивидуалните и социалните потребности или представлява предпоставка за изпълнение на дадена дейност и задача“ (Цанков, 2008, с. 224). В тази дефиниция акцентът се поставя върху индивидуалните характеристики на човека.

Компетентността според М. Ушева „характеризира личността, описва аспекти на възприятието, разбирането, целеполагането и поведението, които стоят зад обмислянето на изпълнението на работата (на базата на възгледите, светогледа и свързаните с тях професионални знания, умения, навици) (Ушева, 2011, с. 41).

Л. Милков разглежда компетентността като „мрежа от знания, сбор от способности, и убеждения на личността, които се проявяват вариативно“ (Милков, 2011, с. 62). Авторът я определя като „измерима величина: като вход; ... като процес; ... като изход, краен резултат“ (Милков, 2011, с. 62). Акцентът в това определение е поставен върху получения резултат от поведението на личността.

От направения обзор на научните виждания относно същността на понятието „компетентност“ се очертава мнението, че *тя е лично качество, което включва вече придобити знания, умения, нагласи, поведение и отношение, необходими за успешното изпълнение на дейността.*

С въвеждането на европейските стандарти в образованието у нас все по-често се налагат определенията, дадени в *Европейската квалификационна рамка (ЕКР)*. В нея компетентността се разглежда като „доказана способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методологични дадености в работни или учебни ситуации и в професионално и в личностно развитие“ (*Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот, 2009*). В контекста на ЕКР способностите се описват с оглед степента на поемане на отговорност и самостоятелност.

В Методиката за управление на човешките ресурси в държавната администрация „компетенцията“ се определя като „съвкупност от знания, умения, нагласи и поведения на служителите, необходими за постигане на определени резултати“ (*Методика за управление на човешките ресурси в държавната администрация, 2013*). Следователно компетентността в определена област е съвкупност от компетенции, притежавани от отделната личност, които са му необходими за ефективно изпълнение на дейността. В този смисъл компетентността е по-общото понятие, а компетенцията е по-тясното.

В обобщение на гореизложеното може да се посочи, че *компетентността включва следните основни структурни елементи:*

☞ *Знания* – съвкупност от усвоени фактологични и теоретични знания в определена сфера на дейност или обучение;

☞ *Умения* – способност да се прилагат усвоените знания и използване на методи и средства за решаване на специфични задачи и проблеми;

☞ **Отношения** – вътрешната нагласа, която определя начина на действие;

☞ **Отговорност и самостоятелност** – възможностите за прилагане на знанията и уменията отговорно и самостоятелно.

Въз основа на направения обзор на теоретичните схващания и действащата нормативна уредба относно същността на понятията „компетенция“ и „компетентност“, за целите на настоящото изследване те не се разглеждат като еднозначни. **Приема се, че компетентността е по-широкото понятие, което включва съвкупността от овладени ключови и специфични компетенции от отделната личност в дадена професионална област, които са ѝ необходими за успешното трудово представяне.**

Компетентността като научна категория се свързва с резултата от обучението (Димитрова, 2016, с. 210). В този смисъл резултатите от висшето образование могат да се „описат като съвкупност от знания, умения и компетенции, придобити от студентите, които те могат да демонстрират след завършване на своето обучение“ (Иванова, 2014, с. 180). Компетенциите са показател за това, което учащия знае, разбира и може да направи след завършване на учебния процес. Поради това, Европейската квалификационна рамка поставя акцент върху резултата от обучението. Приемането на обща квалификационна рамка, основаваща се на резултатите от обучението, улеснява съпоставката и обвързаността на традиционната квалификация, която се предоставя от националните компетентни органи от другите страни.

В специализираната научна литература съществува голямо разнообразие от класификации на видовете компетенции:

- според М. Армстронг (Томов, 2010) биват *поведенчески (меки) и технически (твърди)* компетенции, които се разделят на два подвида – родови и специфични;
- според Л. Спенсър и С. Спенсър (Spencer, 1993) биват: *базови и отличителни*;
- *общи (ключови) и функционални (специфични)*;
- според А. Байденко биват (Байденко, 2004) *ключови и професионални* и др.

За целите на образованието се разграничават два вида компетенции: *ключови и професионални*. Ключовите компетенции са съвкупност от основните базови знания, умения и нагласи, които са необходими за осъществяване на някаква дейност. Овладяването на ключовите компетенции дава основата на бъдещото професионално развитие на отделната личност в съответната сфера на дейност. Ключовите компетенции според Европейската квалификационна рамка са: общуване на роден език, общуване на чужд език, математически компетенции и базови компетенции в науката и технологиите, социални и граждански компетенции, учене как да се учи, чувство за инициативност и предприемачество, културна чувствителност и изразяване (Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот, 2009).

Обучението, базирано на компетенции, се заражда през 70-те години на ХХ век в САЩ (McClelland, 1973). По-широка популярност в сферата на образованието то придобива в периода след 1991 г. до днес, когато се предприемат действия за промени в образователната система в света и в частност в ЕС.

Промените във висшето образование в Европа започват с Болонския процес (1999 г.), чиято цел е създаване на Европейско пространство за висше

образование с прилагане на единни образователни стандарти, въз основа на които да се осигури по-голяма „съвместимост“ и „съпоставимост“ на образователните системи в Европа и по-голяма привлекателност и конкурентоспособност на европейското висше образование (**Болонският процес: оценка и перспективи 2011**). Развитието продължава с приемането през март 2000 г. на Лисабонската стратегия на ЕС, за обучение, продължаващо през целия живот, чиято основна цел е „до 2010 г. Европейският съюз да се превърне в най-конкурентоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-добри работни места и по-добра социална интеграция“ (**Европа 2020: Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, 2010**).

Компетентностният подход се определя като приоритетен за постигане целите, заложи в тези стратегически документи, тъй като този подход е ориентиран към очакваните резултати. При него акцентът се поставя върху способността на индивида да приложи на практика усвоените знания. Поради това компетентностният подход стои в основата на съвременното висше образование. Неговата основна цел е да се преодолее разликата между теоретичното знание и практическото действие, т.е. между това, което човек знае и това, което може да направи (**Волдемарович, 2005**). По своята същност компетентностният подход е *процес на обучение чрез натрупване на собствен опит за решаване на реални задачи и проблеми т. е. обучение чрез действие*. Компетентностният подход в сферата на образованието се характеризира като:

➔ обучение насочено към формиране на ключови и специфични компетенции (способности за изпълнение на конкретни задачи, свързани с конкретна позиция), необходими за решаване на специфични проблеми на база собствения опит на обучаваните лица (студенти);

➔ обучение ориентирано към резултата от дейността (оценка на постигнатата степен на образованост), съобразно нивото на обучение, на което се намират обучаваните лица.

Използването на компетенциите за целите на обучението във висшите учебни заведения изисква те да могат да се идентифицират, измерват, оценяват и сертифицират (**Вачкова, 2007**). Това позволява взаимно свързани компетенции да се обединят в интегрирана система, наречена компетентностен модел. По своята същност *компетентностният модел* може да се определи като „съвкупност от множество компетенции, описващи какво поведение е необходимо, за да се постигнат най-добри резултати на дадена позиция“ (**Томов, 2010**).

При разработването на професионалните компетентностни модели се използват различни подходи. В сферата на образованието приложение намират два похода – *когнитивен и холистичен* (**Бизова, 2016, с. 126**). Целта на разработването на компетентностни модели за обучение на студентите в конкретна професионална област се свежда до спазване на образователните стандарти при подготовката на специалисти за придобиване на базови компетенции и изискванията на практиката за формиране на специфични (професионални) компетенции за получаване на задълбочени знания и умения, необходими за успешна професионална дейност. Приложението на компетентностния модел в образованието може да се определи като интегриран процес за подобряване на резултатите от образователния процес и повишаване отвореността и пригодността на образователната система с нуждите на пазара на труда.

Компетентностният подход в системата на висшето образование включва съвкупността от общите образователни принципи, заложи в държавните образователни стандарти, структурата на учебните планове (фундаментални, специални дисциплини), избор на образователно съдържание в учебните програми, организация на учебния процес и оценка на учебните резултати (Лебедев 2004, с. 3). Подготовката на конкурентоспособни специалисти във висшите учебни заведения, изисква в процеса на обучение да се формират компетенции, чрез които да се определи профила на специалността. Той трябва да отразява държавните образователни изисквания, спецификата на професионалната дейност, изискванията на практиката и личните качества на обучаваните.

В контекста на компетентностния подход разработването на учебните планове се извършва под формата на учебни модули (блокове):

☉ **Фундаментален (базов)**, включващ дисциплини, които са базови за съответната наука;

☉ **Избираем модул**, включващ дисциплини, които дават възможност да се разширят знанията и уменията, определени от съдържанието на фундаменталния модул;

☉ **Организационно-комуникационен модул** (Старирадева, Маринова и Марков, 2016, с. 236), включващ дисциплини, чрез които се формират междуличностни компетенции;

☉ **Специален модул**, включващ дисциплини, формиращи по-задълбочени специализирани знания и умения в съответната професионална дейност (специални или професионални компетенции).

За да се разреши проблема с наличието на несъответствие между очакваните компетентности, които трябва да формират студентите и реално проявените от тях в практиката е необходимо осъществяването на по-добро взаимодействие между висшите учебни заведения, от една страна, и бизнеса и държавната администрация като потребители на кадри. Поради това, участието на представителите на практиката при разработването и обсъждането на учебните планове и програми трябва да е по-активно.

Въз основа на гореизложеното могат да се направят следните обобщения:

Първо. В съвременната литература е налице голямо разнообразие от схващания на понятията „компетенция“ и „компетентност“. В някои от тълкуванията тези две понятия се разглеждат като тъждествени. Очертава се виждането, че „компетенцията“ се възприема като набор от теоретични знания в определена област, практически умения, поведение и нагласи, които трябва да придобие отделната личност, за да се представи успешно на конкретната позиция. Компетенцията е предварително зададено изискване за това, което трябва да знае и може отделната личност, за да изпълнява успешно определена дейност.

Второ. Приема, се че компетентността е лично качество, което включва съвкупността от вече придобити знания, умения, нагласи, отношение и поведение от отделната личност в дадена професионална област, които са му необходими за успешното трудово представяне.

Трето. Компетентностният подход може да се определи като процес на обучение чрез натрупване на собствен опит за решаване на реални задачи и проблеми т. е. *обучение чрез действие*.

Четвърто. Приложението на компетентностния модел в образованието може да се определи като интегриран процес за подобряване на резултатите от

образователния процес и повишаване отвореността и пригодността на образователната система с нуждите на пазара на труда.

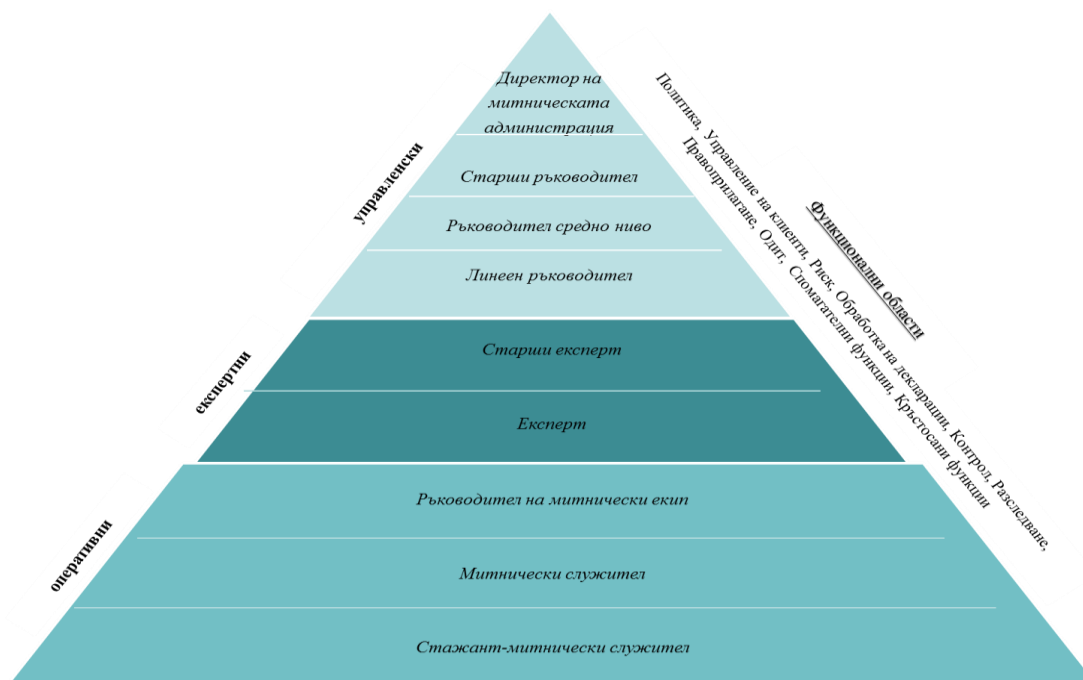
2. Компетентностен модел за обучение на студенти по митнически контрол

В контекста на поставените в Стратегията на Европейския съюз „Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж конкретни цели в областите заетост, образование и иновации, контролните институции трябва да разработят рамки за професионална компетентност на кадрите си. С оглед на това, учебните планове и програми във висшите училища, подготвящи кадри за контролната система в страната е необходимо да се синхронизират с изискванията на тези рамки.

За да могат да покрият входните изисквания за професионална компетентност при кандидатстване за работа в митническата администрация, е необходимо при обучението на студентите по митнически контрол да се отчитат компетенциите, заложи в Рамката на компетентностите за митническата професия в ЕС. Тя е едно от направленията на „Дъблинска стратегия“ – Стратегическа рамка на изпълнението за митническата професия за периода 2012 – 2015 г. Разработена е въз основа на професионалните стандарти на Световната митническа организация PICARD и определя компетентностите, които трябва да притежават митническите служители в ЕС, за да осъществяват ефективно и качествено своите функции. В съдържателно отношение Рамката на компетентностите обхваща всички длъжностни нива в митническата администрация, разпределени в 10 функционални области, засягащи основните дейности в митниците (вж. фиг. 2.1). Тя включва 72 компетенции със съответните нива на владене, разпределени в следните четири групи (**Рамка на ЕС за митническа компетентност в публичния сектор, 2014**):

➔ **Основни митнически ценности, наричани още ключови компетентности (7 бр.).** Това са базовите компетентности, които следва да притежава всяко лице, което работи на определена длъжност в митниците. Такива са: силна етика и високи нравствени качества; ангажираност в служба на обществото; оперативно съвършенство; ориентиране към клиента и обслужването; непрекъснато обучение и професионално развитие; хармонизирана нагласа и подход на ЕС и фокус върху европейската безопасност и сигурност.

➔ **Професионални митнически компетентности (25 бр.).** Това са професионалните знания и умения, които са необходими за успешното изпълнение на задълженията. Те се прилагат в по-широк професионален аспект и включват: справяне с оперативния риск; определяне на приоритети; решаване на проблеми; способност за разследване; управление на данни, технологична способност; ориентиране към резултати; междуличностни отношения; работа в екип; изграждане на професионални мрежи; аналитично мислене; вземане на решения; управление на времето; обработка на информация; адаптивност към промените; справяне със стреса и конфликтите; обмен на знания и опит; наставничество; устна и писмена комуникация; докладване; проучване; креативност и виртуална работа.

Фигура № 2.1. Длъжностни нива и функционални области в митническата администрация

➤ **Оперативни митнически компетентности (21 бр.).** По своя характер тези компетентности са специфични, тъй като са свързани с конкретното изпълнение на преките задължения на митническите служители. За да може да се гарантира, че митническият служител ще изпълнява успешно задълженията си, оперативните компетентности трябва да се комбинират с професионални или управленски компетентности. В обхвата на оперативните компетентности се включват: разбиране на митническата дейност; улесняване на търговията; управление на икономическите оператори; обработка на митническите декларации; управление на задължения и гаранции; митнически надзор; забрани и ограничения; контрол на стоките; митническо законодателство; митнически процедури; правоприлагане; одит; митническо разузнаване; митническа тарифа и тарифно класиране; определяне на митническа стойност, произход на стоките; оперативен анализ; анализ на риска; интегрирано управление на границите; операции на веригата за доставки и подпомагане на митниците.

➤ **Управленски митнически компетентности (19 бр.).** Те са необходими за ръководните длъжности в митническата администрация, като част от тях са специфични за митниците. В обхвата на управленските компетентности се включват: визионерско лидерство; стратегическа пъргавина; иновации; преговаряне; управление на хора, проекти, конфликти и промени; предприемачество; етично подражание, добро управление и обслужване; финансово управление; управление на комуникациите; изготвяне на политики; политическа информираност; управленски кураж; стратегическо управление на веригата за доставки и информационните технологии; управление на процесите.

Рамката на компетентностите за митническата професия в ЕС служи като база за създаване на обща рамка за обучение, с оглед подпомагане на европейските митнически администрации при предоставяне на необходимите за митническата професия знания и умения. Във връзка с това в периода 2014 –

2015 г. се извърши внедряване на националната рамка на компетентностите в процесите по управление на човешките ресурси (Мантарков, 2014, с. 15-18)

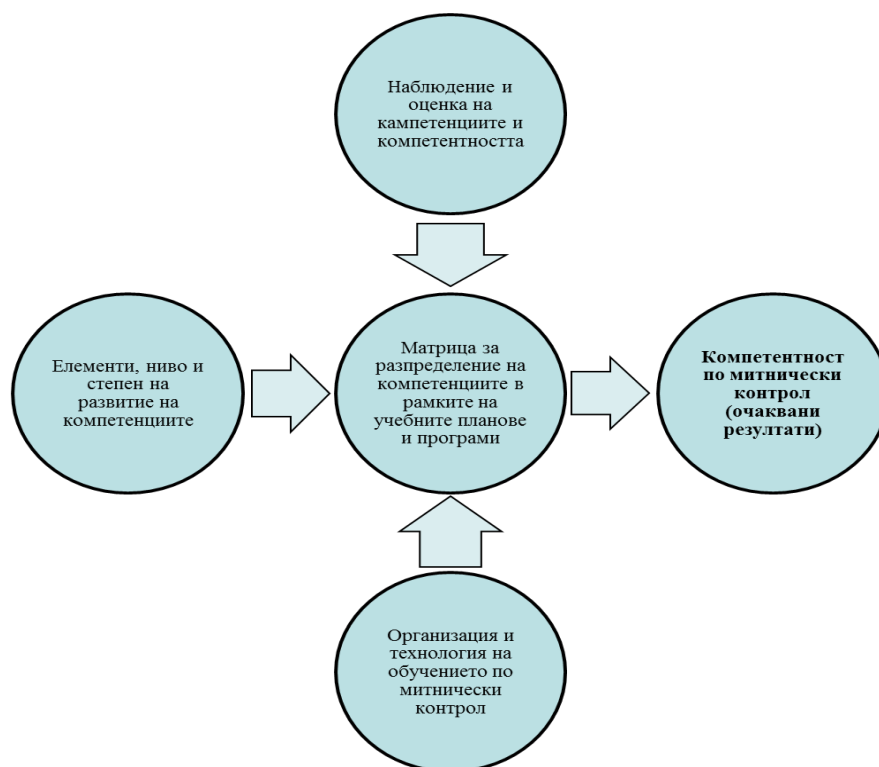
Характерно за *компетентностния подход* е неговата насоченост към крайния резултат т. е. към онова, което обучаваният знае, разбира и може да направи при завършване на учебния процес (Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот, 2009, с. 11). Прилагането на компетентностния подход при обучението на студентите по митнически контрол позволява учебният процес да се реализира в следните основни направления:

☞ Формиране на лични (ключови) компетентности като работа в екип, лидерство, силна етика и високи нравствени качества, самостоятелност и отговорност, комуникативност и др., които трябва да притежава всяко лице;

☞ Постигане целите и задачите на учебните програми за формиране на професионални, оперативни и управленски компетентности, отговарящи на изискванията на практиката (Рамката на ЕС за митническа компетентност в публичния и в частния сектор).

За практическата реализация на компетентностния подход спомага разработването на компетентностен модел за обучение на студентите по митнически контрол. Основните елементи, които се включват в него са: *елементи, ниво и степен на развитие на компетенциите; матрица за разпределяне на компетенциите в рамките на учебните планове и програми по митнически контрол; организация и технология на обучението по митнически контрол; наблюдение и оценка на компетенциите и компетентността по митнически контрол* (Звездова & Орешкин, 2017, с. 4) (вж. фиг. 2.2)¹.

¹ Бел. авт. Основните елементи на представения компетентностен модел са описани от позицията на обучението на студенти по митнически контрол. Такъв модел е разработен за обучение на студенти по финансов контрол от Димитрова, Р. *Разбиране и прилагане на компетентностния подход в обучението по финансов контрол. // Известия, том 60, № 2, 2016.*

Фигура № 2.2. Компетентностен модел за обучение на студенти по митнически контрол

Компетенциите на студентите по митнически контрол се формират въз основа на придобитите теоретични знания, технически умения, практически опит и нагласи за развитие. Те определят **рамката на компетенциите по митнически контрол на ниво бакалавър и на ниво магистър и степента на тяхното развитие**. (вж. табл.1). На ниво бакалавър, чрез учебното съдържание, включено в учебната програма по дисциплината *Валутен и митнически контрол*² (ВМК), студентите получават фундаментални (базови) знания, умения и способности по митнически контрол. Те се доразвиват и надграждат на едно по-високо научно-практическо ниво в магистърската програма „Валутен митнически и данъчен контрол“ посредством учебното съдържание на дисциплините *Технология на митническия контрол (ТМК)*, *Международно митническо сътрудничество (ММС)* и *Митническо представителство (МП)*. Въз основа на тези дисциплини обучаваните студенти придобиват по-задълбочени специализирани знания и умения за решаване на конкретни проблеми в областта на митническия контрол.

Матрицата за разпределение на компетенциите и темите, включени в учебните програми по митнически контрол се одобрява на ниво Факултетен съвет във висшето училище. Поради това, този елемент от компетентностния модел за обучение на студенти по митнически контрол може да се променя, когато се прави актуализация на учебните планове и програми.

² Бел. авт. Дисциплината „Валутен и митнически контрол“ се изучава като допълнителна и в МП „Валутен, митнически и данъчен контрол“ от студенти, които не са завършили специалност „Стопански и финансов контрол“ в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов.

Таблица 1. Елементи, ниво и степен на развитие на компетенциите

№	Елементи на компетенциите	Компетенции по митнически контрол	
		На ниво Бакалавър	На ниво Магистър
1.	Теоретични знания	<u>По дисциплината Валутен и митнически контрол студентите трябва да знаят:</u> - теоретичните схващания за същността и историческото развитие на митническия контрол; - видовете и формите на митническия контрол и тяхното проявление; - правно-нормативната уредба, регламентираща митническата контролна дейност; - органите и организацията на митническия контрол; - конкретните форми на проявление на митническото сътрудничество; - технологията на митническите процедури и режими при внос, износ и транзит на стоки; - възможностите за ползване на опростени митнически формалности; - митническото представителство като част от международните търговски вериги; - технологичните особености на акцизното облагане при сделки и действия в страната, в ЕС и при внос и износ на акцизни стоки.	<u>По дисциплините Технология на митническия контрол, Международно митническо сътрудничество и Митническо представителство студентите трябва да знаят:</u> - основните и конкретните форми на митническия контрол; - използваните от митническите органи способности на контрола; - начините на формиране на митническата стойност на стоките; - произхода на стоките и свързаните с него особености на митническия контрол при внос и износ на стоки; - приложимите в ЕС нетарифни мерки; - елементите на митническото задължение, възникване и погасяване на задължението; - процедурите по искане и разрешаване ползването на конкретен митнически режим; - технологията на митническия контрол при износ, внос и транзит на стоки; - насоките за осъществяване на митнически контрол в рамките на режимите по вноса, износа и транзита на стоки; - мерките за въздействие в резултат на осъществен митнически контрол; - организацията на вътрешния контрол в системата на митническата администрация; - основните аспекти на взаимодействието в митническата контролна дейност; - основните митнически информационни системи в Р България; - принципите, подходите и насоките за осъществяване на международното митническо сътрудничество; - митническите спогодби, споразумения и конвенции; - същността и организацията на митническото представителство; - организирането и оформянето на митническите производства при вноса, износа и транзита на стоки; - възможностите за административно обслужване при сделки с акцизни стоки; - документална обработка на вътреобшностната търговия.
2.	Технически умения	<u>По дисциплината Валутен и митнически контрол студентите трябва да умеят:</u> - да прилагат методите и средствата за осъществяване на митническия контрол в зависимост от оценката на риска и конкретната ситуация; - да обработват и анализират информацията, за да правят обосновани констатации.	<u>По дисциплините Технология на митническия контрол, Международно митническо сътрудничество и Митническо представителство студентите трябва да умеят:</u> - да вземат решения за прилагането на конкретни средства и способности на митническия контрол, съобразно оценката на риска и особеностите на обекта на контрол; - точно да идентифицират и класират стоките, които са обект на внос, износ и транзит; - да прилагат правилата за произход на стоките; - да анализират и прилагат нормите на митническото законодателство; - да прилагат интердисциплинарен подход при решаване на практически проблеми, свързани с осъществяването на митническия контрол; - да определят характера на констатирани митнически нарушения и да предлагат подходящи мерки за въздействие.

3.	Практически опит	<u>По дисциплината Валутен и митнически контрол студентите трябва да придобият практически опит, за да могат:</u> - да прилагат методите и средствата за осъществяване на митническия контрол, съобразно конкретния обект и оценката на риска; - да тълкуват правно-нормативната уредба, регламентираща митническата контролна дейност; - да обработват и интерпретират информацията; - да правят обосновани констатации за осъществената митническа контролна дейност.	<u>По дисциплините Технология на митническия контрол, Международно митническо сътрудничество и Митническо представителство студентите трябва да придобият практически опит, за да могат:</u> - да оценяват риска и да осъществяват митнически контрол при вноса, износа и транзита на стоки; - свободно да прилагат способите и средствата на митническия контрол при осъществяване на конкретни контролни действия при вноса, износа и транзита на стоки; - да разпознават зоните, в които е възможно да бъдат допуснати грешки или нарушения на действащото митническо законодателство; - да формулират обосновани констатации за извършената митническа контролна дейност; - да идентифицират основните рискови фактори, оказващи въздействие върху осъществяваните външнотърговски операции; - да оформят и обработват документите при осъществяване на външнотърговска дейност; - да гарантират защита на гражданските права на участниците във външноикономическата дейност.
4.	Нагласи за развитие	<u>По дисциплината Валутен и митнически контрол студентите трябва да имат нагласа:</u> - да прилагат придобитите знания и умения в областта на митническия контрол; - да планират необходимостта от разширяване и усъвършенстване на придобитите знания и умения; - да изразяват собствено мнение по проблеми от етичен и обществен характер, възникващи в процеса на обучението.	<u>По дисциплините Технология на митническия контрол, Международно митническо сътрудничество и Митническо представителство студентите трябва да имат нагласа:</u> - да изграждат поведение, което да ги подпомага при професионалната им реализация в сферата на митническия контрол; - да развиват способности за вземане на самостоятелни решения и поемане на отговорност при изпълнение на поставените задачи; - да изразяват собствено мнение по проблеми от етичен и обществен характер, възникващи в процеса на обучението; - да прилагат придобитите знания и умения в областта на митническия контрол.

Източник: Учебните програми по дисциплините „ВМК“, „ТМК“, „ММС“ и „МП“

Съвкупността от описаните компетенции определят компетентностите, които студентите трябва да придобият по митнически контрол на ниво 6Б – бакалавър и на ниво 7 – магистър, според ЕКР и Националната квалификационна рамка (НКР). Тяхното активно участие в процеса на обучение дава възможност те да развият в различна степен способности, които да формират компетентности, съобразени както с НКР, така и с Рамката на ЕС за митническа компетентност и Националната рамка за митническа компетентност. **Те могат да се обособят в следните групи: лични (ключови), професионални, оперативни и управленски митнически компетентности.** Личните компетентности се формират през целия процес на обучение на студентите. Според НКР към тях се отнасят: самостоятелност и отговорност; компетентности за учене; комуникативни и социални компетентности. Професионалните, оперативните и управленските компетентности се формират въз основа на специализираните учебни курсове по митнически контрол в магистърска праграма „ВМДК“. Темите, включени в учебните програми по отделните дисциплини в направлението митнически контрол позволяват студентите да развият общо 32 от компетенциите (вж. табл. 2), заложен в Рамката на ЕС за митническа компетентност в публичния сектор (21 оперативни, 7 професионални и 4 управленски).

Таблица 2. Компетентности по митнически контрол

Компетентности – лични, професионални, оперативни и управленски		Описание на компетентностите, които се развиват, въз основа на учебните курсове в модул митнически контрол
Л И Ч Н И	Самостоятелност и отговорност	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - мислят абстрактно; - вземат решения; - изпълняват отговорно поставените задачи; - успешно да изпълняват служебните ангажменти в сферата на митническия контрол, при спазване на законодателството; - намират и обобщават необходимата им информация.
	Компетентности за учене	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - планират необходимостта от разширяване и актуализиране на професионалната им квалификация; - са мотивирани да постигат високо качество на обслужване на търговския сектор и на обществеността; - намират, анализират и обобщават необходимата им информация в процеса на обучение по митнически контрол; - формулират и предлагат идеи; - разрешават проблеми и да предлагат адекватни решения.
	Комуникативни и социални компетентности	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - проявяват почтеност и да печелят доверието и уважението на колегите си, клиентите и всички митнически партньори чрез етично поведение; - разрешават междуличностни проблеми; - проявяват толерантност и разбиране; - работят в екип; - изграждат корпоративна култура; - изразяват собствено мнение по проблеми от обществен и етичен характер, възникващи в процеса на работа; - се адаптират лесно към работната среда.
П Р О Ф Е С И О Н А Л Н И	Ориентиране към резултатите	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - насърчават и мотивират себе си, за да постигнат резултати; - насърчават ориентирано към действие поведение.
	Работа в екип	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - работят и да си сътрудничат като екип в преследване на обща цел.
	Вземане на решения	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - вземат ефективни и своевременни решения, като използват логично мислене; - разбират и предвиждат последиците от решенията.
	Аналитично мислене	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - да подхождат към проблемите от логическа гледна точка.
	Обработка на информация	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - да извличат, обработват и тълкуват информация.
	Писмена комуникация	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - да предават послания по съгласуван начин.
	Устна комуникация	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - изслушват и комуникират ефективно с другите хора в различна среда.

Компетентности – лични, професионални, оперативни и управленски	Описание на компетентностите, които се развиват, въз основа на учебните курсове в модул митнически контрол
Разбиране на митническата дейност	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - разбират митническата дейност по отношение на митническите процеси и ролята на митниците в тях.
Митническо законодателство	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - прилагат правната рамка при осъществяване на контрола; разбират обхвата на митническото законодателство и мисията на митниците.
Митнически процедури	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - определят митническия статут на стоките; - познават митническите процедури, въвеждане на стоки, допускане за свободно обращение, транзит, износ и други специални процедури.
Улесняване на търговията	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - прилагат различните модели за сътрудничество между търговския сектор и митниците; - подпомагат търговския сектор в ежедневните им операции, свързани с веригата от доставки.
Управление на икономическите оператори	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - приложат знания за правната рамка, която обхваща специфични разпоредби относно решенията, които се предоставят във връзка с икономическите оператори.
Обработка на митнически декларации	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - да обработват митнически декларации подадени по електронен път или чрез други средства.
Митническа тарифа и митническо тарифиране	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - разпознават и класират стоките, въз основа на тяхното описание и тарифно класиране; - прилагат общите правила за търкуване, отнасящи се до класирането на стоките.
Определяне на митническата стойност	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - прилагат законодателството, уреждащо митническата стойност на стоките; - прилагат правилата за оценяване и методите за изчисляване на митническата стойност на стоките.
Произход на стоките	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - прилагат правилата за произход на стоките; - разбират икономическите и политическите аспекти на правилата за произход; - познават правилата за произход и мерките, които се прилагат спрямо определени страни; - проверяват документи за произход на стоките.
Управление на задължения и гаранции	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - обработват митническото задължение при неспазване от страна на длъжника; - идентифицират нередности и да прилагат санкции за неспазване на митническото законодателство.
Митнически надзор	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - обработват стоките, влизащи и излизащи от митническата територия на Съюза; - определят митническия статут на стоките.
Контрол на стоките	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - извършват документални и физически митнически проверки на стоките.

Компетентности – лични, професионални, оперативни и управленски		Описание на компетентностите, които се развиват, въз основа на учебните курсове в модул митнически контрол
О П Е Р А Т И В Н И	Забрани и ограничения	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - познават стоките, обект на мерки за забрани и ограничения, които се прилагат в резултат на националното, европейското и международното законодателство и да откриват потенциалните рискове; - контролират спазването на забраните и ограниченията, установени в съответствие с митническото законодателство.
	Правоприлагане	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - приложат митническото законодателство в случай на потвърдени ипрестъпни дейности; - познават правата върху интелектуалната собственост, върху културната собственост и застрашените видове растения и животни.
	Митническо разследване	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - идентифицират, документират и събират информация, за престъпна дейност във връзка с митниците.
	Одит	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - проверяват счетоводните отчети и други документи на икономическите оператори; - изготвят качествени доклади.
	Оперативни анализи	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - тълкуват оперативни данни.
	Анализ на риска	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - прилагат общите принципи, методи и инструменти за оценка и управление на риска; - разпознават нередностите, свързани с риска и да съсредоточават вниманието си към областите, които са най-важни.
	Интегрирано управление на границите	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - извършват контрол на стоките, поставени под митнически надзор на пристанища, летища, сухопътните граници и във вътрешността.
	Операции на веригата за доставки	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - разбират основните митнически принципи в основата на веригата за доставки.
У П Р А В Л Е Н С К И	Подпомагане на митниците*	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - разбират нуждите на митническата дейност, за да разпределят правилно работната сила; - изграждат езикови умения.
	Предприемачество	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - организират ежедневната си работа и да вземат решения за работата и екипа, като преценяват ползите за организацията.
	Изготвяне на политики	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - познават изискванията за митническата политика и процедурите за тяхното разработване и прилагане; - познават и прилагат националните, европейските и международните политики.
	Стратегическо управление на веригата от доставки	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - оценяват риска, свързан с операциите на веригата за доставки; - познават логистиката на международната верига за доставки и ролята на митниците в нея.
	Управление на порцесите	<u>Намират израз в способността на студентите да:</u> - познават структурата и връзката между митническите процеси.

Източник: *Рамката на ЕС за митническа компетентност и учебните програми по дисциплините „ВМК“, „ТМК“, „ММС“ и „МП“*

Забележка: * *Придобиването на знания и умения в рамките на тази оперативна компетенция не са концентрирани в отделен учебен курс от магистърската програма. Студентите комбинират познанията получени в бакалавърската степен от дисциплини в областта на управление на човешките ресурси, финансите, информационните технологии и чуждите езици с получаваните знания в областта на митническата дейност в процеса на обучение в магистърската програма.*

Обучението на студентите в модул митнически контрол в магистърска програма „ВМДК“, осигурява:

☞ *ниво на владеене 2 – обучен* на професионалните, управленските и на четири от оперативните митнически компетентности в публичния сектор (*разбиране на митническата дейност, митническо законодателство, митнически процедури и улесняване на търговията*). Това означава, че след завършване на обучението си, студентите трябва да са в състояние да прилагат получените знания в ежедневната си работа и да изпълняват по независим начин стандартни дейности в тази област.

☞ *ниво на владеене 1 – информираност* на оперативните митнически компетентности в публичния сектор. По отношение на тези компетентности студентите трябва да придобият основни познания, за да разбират общите концепции и процеси в митническата дейност.

При обучението на студентите в МП „ВМДК“ освен митнически компетентности в публичния сектор се развиват и такива в частния сектор. Те се изграждат както, въз основа на специализирания учебния курс „Митническо представителство“, така и от другите учебни курсове в направлението митнически контрол. Съгласно Рамката на ЕС за митническа компетентност в частния сектор (**Рамка на ЕС за митническа компетентност в частния сектор, 2014**) в процеса на обучение на студентите в магистърската програма се развиват следните професионални, оперативни и управленски митнически компетентности, необходими за реализиране на бъдещите специалисти в частния сектор:

➤ **Професионални митнически компетентности** – разрешаване на проблеми, технологична способност, ориентиране към резултати, работа в екип, вземане на решения, аналитично мислене, обработка на информация, писмена комуникация, устна комуникация и докладване.

➤ **Оперативни митнически компетентности** – разбиране на митническата дейност, митническо законодателство, митническа тарифа и тарифно класиране, ДДС при внос и износ, акцизи при вноса и износа, митническа стойност, произход на стоките, забрани и ограничения, анализ на риска, операции на веригата на доставки, осигуряване на митническа проверка, митнически информационни системи, процедури за финансово плащане, управление на процесите по оторизация, глобална среда и тенденции, процес на въвеждане на стоки, процеси при транзит, износ и процеси по износа, процеси на съхранение, процеси на специални процедури, улесняване на търговията,

➤ **Управленски митнически компетентности** – управление на процеси, предприемачество.

Магистърската програма не включва и не развива в достатъчна степен следните компетентности в частния сектор:

➤ **Професионални митнически компетентности** – справяне с оперативния риск, определяне на приоритети, управление на данни, междуличностни отношения, професионални мрежи, коучинг (менторство), споделяне на знания и опит, справяне със стреса, управление на конфликти, адаптивност към промени, управление на времето, докладване, виртуална работа и модел на роля.

➤ **Оперативни митнически компетентности** – процес на въвеждане на стоки, процедури за финансово плащане и освобождаване за свободно обращение.

➤ Управленски митнически компетентности – *договаряне, управление на хора, управление на конфликти и управление на комуникации.*

Причината за това е, че МП „ВМДК“ има за цел изграждане и развитие в студентите на тясно специализирани знания, умения и компетенции в областта на митническия контрол. Поради това, акцентът в обучението е поставен върху политиките и технологията на процесите по вноса, износа и транзита на стоки и тяхното добро разбиране и управление. Горепосочените компетентности имат отношение към общата професионална подготовка на бъдещите специалисти, тъй като имат по-широко поле на приложение.

При обучението на студентите по митнически контрол, с цел те да придобият теоретични знания и практически умения, се използва комбинация от **различни методи на преподаване, съобразени с формата на обучение и включените в учебните програми теми, и академични задания.** Използваните методи на преподаване при отделните форми на обучение са както следва:

➤ *Редовна форма на обучение* – лекции, курсови проекти (групови и индивидуални), доклади, казуси и делови игри;

➤ *Дистанционна форма на обучение* – синхронни и асинхронни онлайн лекции и консултации, дискусии, on-line тестове и казуси (вж. табл. 3).

Всеки един от разгледаните в табл. 3 методи на обучение, способства за формиране на отделни компетенции, които в своята съвкупност водят до придобиване на компетентност по митнически контрол.

Като метод на преподаване, лекциите в техните разновидности (традиционна, проблемна, лекция-дискусия и лекция-визуализация) (Мухина, 2013, с. 26) се използват за формиране на компетенции по митнически контрол в редовната форма на обучение. При дистанционната форма на обучение се прилагат синхронни и асинхронни онлайн лекции. Дистанционното обучение на студентите – магистри в Стопанска академия се осъществява посредством изградената система за електронно обучение, базираща се на интерактивната платформа Moodle. Тя е свободна за разпространение система, която позволява създаването и ползването от разстояние на богата база данни. Чрез нея всеки преподавател разработва дигитални учебни материали и води курсовете от разстояние; следи напредъка на студентите; проследява тяхната дейност; получава обратна връзка от обучаемите за възникнали проблеми; възлага академични задачи за самостоятелна подготовка; определя начална и крайна дата за предаване на академичните задания; проверява и оценява знанията и др.

Постигането на очакваните резултати от обучението по митнически контрол, предполага на студентите **да се възлагат за самостоятелна работа академични задания – казуси и делови игри, групови проекти, доклади, тестове и др.**, свързани с реални данни и ситуации от практиката на митническите контролни органи. По този начин студентите от пасивни слушатели се превръщат в активни участници в процеса на обучение и в тях се формира критично мислене и способност да вземат самостоятелни решения в конкретна професионална ситуация.

Казусите като метод на обучение са с най-широко приложение. Този метод фокусира вниманието на студентите върху реални проблеми от митническата контролна дейност. Чрез неговото прилагане могат да се оценят уменията на студентите да приложат на практика придобитите теоретични знания. Въз основа на казусния метод на обучение, студентите **формират умения** за решаване на реални проблеми, за вземане на адекватни решения в конкретна професионална ситуация, за работа в екип.

Таблица 3. Методи на преподаване по митнически контрол³

Методи на преподаване	Компетенции/компетентности по митнически контрол	Теми, включени в учебните програми по ВМК, ТМК, ММС и МП	Роля на преподавателя	
Л е к ц и и	Традиционна лекция	професионални знания	- същност и развитие на митническия контрол; - видове, форми и способности на митническия контрол; - същност и съдържание на митническите процедури и режими при внос, износ и транзит на стоки; - концепции за същността на международното митническо сътрудничество, неговата роля и значение; - организационните форми на международното митническо сътрудничество; - същност и развитие на митническото представителство.	ръководи и обяснява учебния материал.
	Проблемна лекция	професионални знания, умения и опит	- технологични особености на контрола: при внос, износ и транзит на стоки; върху международните пощенски и експресни пратки; върху пренасяните от пътниците вещи и стоки с нетърговски характер; върху превозните средства; върху облагането с акциз; - управление и регулиране на процеса на митническото сътрудничество; - обработване и оформяне на търговски, транспортни, митнически и др. документи при внос, износ и транзит на стоки; - обхват и технология на митническото представителство при акцизното облагане и вътрешнообщностната търговия.	ръководи, обяснява, показва нагледно, създава проблемна ситуация за получаване на новото знание, провокира задаването на въпроси, дискутира със студентите разглежданата тема.
	Лекция-дискусия	професионални знания, умения и опит, способност за разсъждаване, за идентифициране на проблеми и тяхното самостоятелно решаване	- възможности за приложение на митническите облекчения; - мерките за въздействие и системата от отговорности в резултат на осъществен митнически контрол; - роля и значение на международните митнически конвенции като форма на митническо сътрудничество; - значимост на международните споразумения и спогодби в областта на митническото сътрудничество; - роля и значение на тарифната политика и нейното отражение върху митническото сътрудничество.	ръководи, контролира диалога между студентите по дискутираната тема.
	Лекция-визуализация	професионални знания и умения	- информационните системи в митническия контрол; - информационното осигуряване на митническото представителство.	ръководи, обяснява, показва нагледно като използва различни средства за визуализация и информационните технологии.

³ Идеята за представяне на методите на преподаване в табличен вид е взимствана от Р. Димитрова, 2016, с. 220-221, но представени от гледна точка митническият контрол.

Курсови разработки и проекти	-самостоятелност и отговорност; -комуникативни и социални компетентности.	-митнически нарушения; - международни митнически конвенции; - технологични особености на митническия контрол при внос, износ и транзит на стоки и др.	определя темите; разяснява изискванията за разработване; прави организацията; дава указания за работата в екипа; дава консултации; определя срок за представяне и критериите за оценяване.
Казуси	-самостоятелност и отговорност; -професионална компетентност.	-митнически процедури и режими при внос, износ и транзит на стоки; -технологични особености на контрола при облагането с акциз; -технологични особености на митническото представителство при внос, износ и транзит на стоки; -митнически облекчения.	разработва казуса; разяснява изискванията; определя срок за представяне и критериите за оценяване.
Делови игри	-комуникативни и социални компетентности; -самостоятелност и отговорност.	-технологични особености на контрола при внос, износ и транзит на стоки; -технологични особености на митническото представителство при внос, износ и транзит на стоки.	организира; инструктира; определя условията и темата за обсъждане; изисква обратна връзка.
Тестове	- професионална компетентност.	Обхващат учебния материал по отделните дисциплини.	разработва тестовете и определя критерии за оценяване.

Източник: Учебните програми по дисциплините „ВМК“, „ТМК“, „ММС“ и „МП“

Деловата игра като метод на преподаване се използва в редовната форма на обучение на студентите по митнически контрол. Чрез неговото прилагане се цели студентите да **формират умения и навици** за реални практически действия. Предимствата на деловата игра в обучението се изразяват в насърчаване на комуникацията, подобряване на сътрудничеството, формиране на **социални умения** и други.

Възлагането на **курсови проекти** на студентите съдейства за формиране на комуникативни компетентности, умения за решаване на конфликти и критично мислене, работа в екип, индивидуална и групов отговорност. Основно приложение намира в редовната форма на обучение на студенти.

Чрез прилагането на **дискусионния метод** в обучението по митнически контрол се постига затвърждаване и надграждане на придобити знания, формиране на умения за самостоятелно идентифициране и решаване на проблеми; способност за разсъждаване и аргументиране.

Тестовите се използват за самоподготовка в процеса на обучение на студентите и за проверка на техните знания от преподавателя в края на модула. Тестовите за самоподготовка по отделните дисциплини обикновено са към всяка тема или обхващат всички теми.

Съвместното използване на традиционните и съвременните методи на преподаване по дисциплините „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“ ще съдейства за формиране на компетентности по митнически контрол и постигане на по-високо качество на обучението. Това несъмнено променя ролята на преподавателя в процеса на обучение. От него се изисква освен да предава знания на студентите, да ориентира и мотивира, да представя допълнителни материали за доразвиване на знанията (Волдемирович, 2005, с. 2). Преподавателят трябва да организира процеса на обучение по начин, който да съответства на поставените образователни цели за получаване на знания, умения и компетентности, отговарящи на професионалния профил.

Като средство за подобряване на обучението по митнически контрол, интерактивните методи на преподаване съдействат за повишаване мотивацията на студентите за активно участие в учебния процес и подпомагат усвояването на повече теоретични знания, практически умения и компетенции. Те са широко използвано съвременно учебно средство за обучение във висшите учебни заведения по света, включително и в голяма част от българските висши училища. Интерактивните платформи за електронно обучение предоставят възможност учебният материал да бъде представен по много по-атрактивен начин в сравнение с традиционните методи на преподаване. Същевременно с това достъпът на обучаваните до учебните курсове е бърз и лесен, с възможности за консултации с преподавателя. Приложение намират различни интерактивни платформи, като E-learning, Blackboard, Moodle и други. Във висшите учебни заведения в България с най-широко приложение е уеб-базираната платформа Moodle. От учебната 2017/2018 г. в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов тази платформа се използва за обучение на студенти дистанционна форма в ОКС „магистър“.

Важен елемент от компетентностния модел за обучението на студенти по митнически контрол е **наблюдението и оценката на компетенциите и компетентността** като гаранция за качеството на обучение. Компетентността

по митнически контрол се свързва с очакваните резултати от обучението, дефинирани в учебните програми по дисциплините „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“, която трябва да бъде оценена. Оценката на придобитите знания, умения и компетенции се извършва въз основа на осъществените дейности от страна на студентите в хода на самото обучение. В учебната програма на всяка дисциплина са предвидени академични задания под формата на казуси и делови игри, тестове, курсови проекти, доклади и други. Те се определят в зависимост от формата на обучение.

Резултатите от обучението се оценяват посредством текущи оценки по етапи в хода на обучението и финален семестриален изпит в края на модула. **Текущите оценки** се формират с отчитане, изпълнението на предвидените в учебната програма дейности. **Финалният изпит** по отделните дисциплини е писмен под формата на тест, включващ въпроси от затворен и отворен тип. Изпитните варианти по дисциплините „Технология на митническия контрол“ и „Митническо представителство“ освен тест, включват и решаването на практически казус. Въз основа на него се оценяват уменията на студентите да приложат на практика усвоените знания в областта на митническия контрол. Чрез финалния изпит се оценяват знанията на студентите върху целия учебен материал по съответната дисциплина. Постигнатите в края на обучението очаквани резултати по отделните дисциплини показват степента на **формираната компетентност по митнически контрол**. Тя включва съвкупността от всички компетенции (знания, умения, опит и нагласи), придобити в процеса на обучение по дисциплините, развиващи професионалната компетентност в областта на митническия контрол.

3. Анализ на резултатите от обучението по митнически контрол, базиращо се на компетентностния подход

Проявената активност от страна на студентите в хода на обучението по отделните дисциплини е израз на тяхната самоорганизация, самосъзнание, самостоятелност и отговорност при изпълнение на възложените от преподавателя задачи. Степента на формираната компетентност по митнически контрол е израз на индивидуалните качества на студентите, на тяхното творческо мислене и мотивация за професионално и личностно развитие.

В настоящото изследване ще бъде направен анализ на резултатите от обучението по митнически контрол, базиращо се на компетентностния подход. В разработката ще се изследват само два от компонентите – знанията и уменията, тъй като по обективни причини само те могат да бъдат оценени в процеса на обучение. По отношение на другите компоненти (опит, нагласи и поведение) практически няма как да се изследват сред студентите, тъй като те все още не са натрупали опит, а реализираното поведение и формираните нагласи могат да бъдат изследвани само в реална работна среда. Поради това при самия анализ компетентностният подход не е приложен в неговата цялост.

За да се направи оценка на придобитите знания и умения в хода на обучението, в настоящата разработка на анализ ще бъде подложена активността на студентите в учебния процес от МП „ВМДК“ в Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, дистанционна форма на обучение и показаните резултати на изпитната сесия през учебната 2017/2018 г. Общият брой на студентите е 79

(100%)⁴. Обхванати са дисциплините от направлението по митнически контрол⁵ – „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“.

Активността на студентите в процеса на обучение, може да се анализира на база, изпълнението на възложените академични задания по учебна програма. За целта се използва информационният ресурс по отделните дисциплини в платформата Moodle. Предвидените академични задания по дисциплините, въз основа на които се формират компетентности по митнически контрол са, както следва:

☞ По дисциплината „Валутен и митнически контрол“ студентите в рамките на модула трябва да решат в платформата Moodle семестриален изпитен тест, включващ въпроси от отворен и затворен тип. Активността на студентите при решаването на семестриалния он-лайн тест е общо **90%** (вж. фиг. 3.1).

Фигура № 3.1 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриалния тест по „ВМК“

От тях 26% са решили теста като са допуснали някои несъществени грешки. Други 41% са се включили в решаването на теста, но са допуснали по-съществени неточности в отговорите на въпросите. Останалите 33% не са отговорили правилно на въпросите от теста. Средната оценка на студентите, участвали в решаването на теста е Среден 3D. Като цяло, студентите са се затруднили в отговорите на въпросите, изискващи даването на кратък отговор.

☞ В учебната програма по дисциплината „Технология на митническия контрол“ са заложили две академични задания: семестриален тест и казус. Семестриалният изпитен тест включва въпроси от отворен тип. Студентите проявили активност при решаването на теста са **78%** (вж. фиг. 3.2). От тях 24% са дали верни отговори, с несъществени пропуски. Други 29%, които са решавали теста са допуснали по-съществени грешки в отговорите.

⁴ По дисциплината „Валутен и митнически контрол“ общият брой на студентите е 67, защото тя се изучава само от студенти, които не са завършили специалност „Стопански и финансов контрол“ (допълнителна дисциплина).

⁵ Бел. авт. Митническият контрол е едно от трите направления, обхванати в МП „Валутен, митнически и данъчен контрол“. В настоящата разработка се представя компетентностен модел в направлението митнически контрол.

Четиридесет и седем процента от студентите, които са се включили в решаването на теста са показали слаби резултати.

Фигура № 3.2 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриалния тест по „ТМК“

Студентите проявили активност при решаването на семестриалния казус по дисциплината „Технология на митническия контрол“ са **61%** (вж. фиг 3.3). От тях 30% са предложили конкретно решение на поставения проблем (правилно са определили митническия режим, определили са митническата стойност и са изчислили митническото задължение при задействане на режима и при неговото приключване). Студентите, които са допуснали неточности в решаването на казуса са 35%. Те са представили казус, който е с неправилно определена митническа стойност при задействане на режима, или неправилно изчислено митническо задължение, или неправилно определено обезпечение при реекспорта.

Фигура № 3.3 Разпределение на активността на студентите при решаване на семестриален казус по „ТМК“

Тридесет и пет процента от студентите не са анализирали правилно представените им факти, респективно не са предложили адекватно решение на проблема (неправилно са определили и приложили митническия режим). Това е вследствие на пропуски в придобитите знания относно митническите режими и процедури.

☞ Заложените академични задания в учебната програма по дисциплината „Международно митническо сътрудничество“ са две: семестриален тест и казус, с обща тежест в крайната оценка 40%. На фиг. 3.4 е представена активността на студентите в решаването на семестриалния тест, който се състои от въпроси, изискващи даването на кратък отговор.

Фигура № 3.4 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриален тест по „ММС“

Проявилите активност студенти са **70%**. От тях 67% са дали верни отговори на въпросите с малки пропуски. Други 24% са предали тестове, но отговорите им в различна степен са непълни и неточни. Само 9 % от студентите, които са изпратили тестове са с незадоволителни резултати.

В решаването на семестриалния казус по дисциплината са се включили **54%** от студентите (вж. фиг. 3.5).

Фигура № 3.5 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриален казус по „ММС“

Шестдесет процента от тях са се придържали към изискванията на заданието и са изразили собствено становище относно настоящето и бъдещето на международното митническо сътрудничество; предложили са механизми за развитие на свободните зони у нас. Други 40% са проявили активност, но не са се придържали към изискванията и не са изразили лично мнение относно

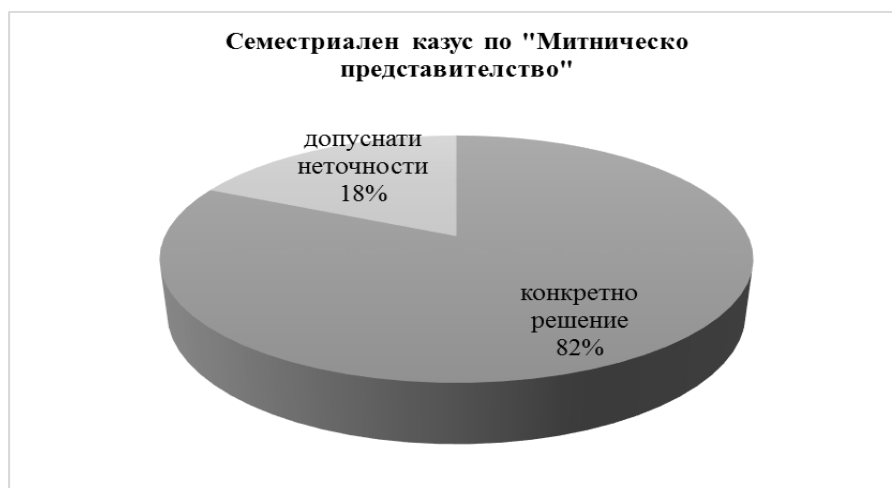
промените в митническото сътрудничество и ефектите от прилагането на митническия контрол в свободните зони.

В рамките на модула по дисциплината „Митническо представителство“ от студентите се изисква да решат и изпратят семестриален тест и казус в платформата Moodle, като тежестта им в крайната оценка е както следва: теста 10% и казус 30%. Активността на студентите в решаването на теста е **66%** (вж. фиг. 3.6). От тях само 8% са дали верни отговори на поставените въпроси. Други 13% са се включили в решаването, но са допуснали неточности. Седемдесет и девет процента от студентите, участвали в решаването на теста, са с незадоволителни резултати, тъй като са допуснали съществени грешки и неточности.

Фигура № 3.6 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриален тест по „МП“

Студентите, които са работили по семестриалния казус по дисциплината „Митническо представителство“ са **56%** (вж. фиг. 3.7).

Фигура № 3.7 Разпределение на активността на студентите при решаването на семестриален казус по „МП“

От тях 82% са се ориентирали правилно в предоставената им информация и са взели адекватни професионални решения по конкретния проблем. Други 18% са проявили активност, но са допуснали съществени неточности – неправилно са

определили разходите и митническата стойност на стоките, не са описали извършените действия от страна на митническия представител.

Сравнителният анализ на активността на студентите по отношение на изпълнението на възложените им академични задания в интерактивната платформа Moodle по дисциплините „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“ показва следното:

☉ Най-висока е активността им при решаването на семестриалния тест по дисциплината „Валутен и митнически контрол“ (90%), а най-ниска по дисциплината „Митническо представителство“ (66%);

☉ Най-висока е активността при решаването на семестриалния казус по дисциплината „Технология на митническия контрол“ (61%), а най-ниска по дисциплината „Международно митническо сътрудничество“ (54%);

☉ Най-голяма активност студентите проявяват при решаването на академичните задания под формата на он-лайн тестове, а са по-слабо активни при разработването на семестриалните казуси;

☉ Прави впечатление, че студентите изпитват затруднения при даването на отговори на въпроси от отворен тип, каквито са тестовете по „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“. Те не дават конкретен отговор или отговорът, който дават е грешен;

☉ Активността на студентите в голяма част от случаите не е съпроводена с даването на верни отговори или пълно и точно решаване на казусите. Най-висок е относителният дял на грешно дадени отговори при решаваните тестове по „Валутен и митнически контрол“ (33%), а при казусите по „Технология на митническия контрол“ (35%).

☉ Сравнително висок е относителният дял на студентите, които са се включили в решаването на тестовете и казусите, но са показали незадоволителни резултати, допуснали са съществени грешки и неточности. Незадоволителни резултати при решаването на тестовете се констатира по дисциплината „Митническо представителство“ – 79% от студентите, а по отношение на казусите по дисциплината „Технология на митническия контрол“ – 36%.

☉ Най-високи резултати студентите са показали при решаването на семестриалния тест по дисциплината „Международно митническо сътрудничество“ (67 %) и при изпълнението на семестриалния казус по „Митническо представителство“ (82%).

☉ Резултатите от решените семестриални казуси по дисциплините „ТМК“, „ММС“ и „МП“ показват, че голяма част от студентите са придобили умения да прилагат на практика усвоените теоретични знания. Те могат да анализират правилно представените им факти и да вземат адекватни професионални решения по конкретен проблем.

Компетенциите на студентите по митнически контрол могат да бъдат оценени както по отношение на усвоените знания и умения в процеса на обучение по отделните дисциплини, така и по отношение на формираната компетентност по митнически контрол. Оценяването на получените резултати от обучението по всяка една дисциплина се извършва на база предварително определени критерии и правила. **Оценката от финалния изпит** по отделните дисциплини е комплексна и се базира на текущо изпълняваните от студентите задания в рамките на модула и получената оценка от семестриалния изпит в

края на модула. Текущата оценка участва с тежест 40 % при формирането на крайната оценка по съответната дисциплина. Чрез финалния изпит се оценяват знанията и уменията на студентите по отношение на целия учебен материал по всяка дисциплина. Знанията на студентите по отделните дисциплини се оценяват на база тестовите въпроси, а способността им да приложат на практика придобитите знания се оценяват въз основа на казусите, които трябва да решат по съответната дисциплина.

В Таблица 4 са представени данни с **резултатите**, показани от студентите на **изпитната сесия** по дисциплините, формиращи компетентности по митнически контрол.

Таблица 4

Резултати от изпитната сесия по дисциплините „ВМК“, „ТМК“, „ММС“ и „МП“

Дисциплина	Общ брой студенти по протокол	Показани резултати											Среден успех
		Отличен (A)	%	Мн. Добър (B)	%	Добър (C)	%	Среден (D и E)	%	Слаб (FX)	%	Не се явили	
ВМК	67	2	3%	6	9%	23	35%	35	53%	0	0	1	3.62
ТМК	79	16	21%	24	31%	20	26%	17	22%	0	0	2	4.50
ММС	79	39	51%	25	32%	13	17%	0	0%	0	0	2	5.34
МП	79	12	16%	28	37%	26	35%	8	11%	1	1%	4	4.56

Източник: Изпитни протоколи по дисциплините „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“, „Митническо представителство“ през учебната 2017/2018 г. от МП „ВМДК“, дистанционна форма на обучение.

Забележка: При изчисляване на относителния дял, общият брой на студентите по протокол е редуциран с броя на студентите, които не са се явили на изпит по съответната дисциплина.

Прави впечатление, че при две от дисциплините – „Технология на митническия контрол“ и „Митническо представителство“ над **50%** от студентите са постигнали очакваните резултати, заложили в учебните програми. Най-висока е успеваемостта на студентите по дисциплината „Международно митническо сътрудничество“ – **83%**. Средният успех на студентите по тази дисциплина е Много добър (5.34). Дисциплината, по която студентите не са постигнали в достатъчна степен очакваните резултати е „Валутен и митнически контрол“. **Петдесет и три процента** от студентите на изпита по тази дисциплина са показали незадоволителни резултати. Средният успех на студентите по дисциплината е Добър (3.62).

От направения анализ на резултатите на студентите от изпитната сесия по отделните дисциплини може да се направи извод, че повече от половината обучаеми са постигнали очакваните резултати, заложили в учебните програми за придобиване на компетенции по митнически контрол, усвоили са необходимите теоретични знания и са придобили практически умения. Активното участие на студентите в процеса на обучение е допринесло те да

развият различни способности, съвкупността от които е довела до формирането на тяхната професионална компетентност по митнически контрол.

Заключение

За да могат да работят в условия на динамично променяща се среда, завършващите висше образование млади хора трябва да притежават широк кръг от компетенции. Подготовката на конкурентоспособни специалисти във висшите учебни заведения изисква в процеса на обучение да се формират компетенции, чрез които да се определи профила на специалността. Той трябва да отразява държавните образователни изисквания, спецификата на професионалната дейност, изискванията на практиката и личните качества на обучаваните студенти.

Компетентностният подход се определя като приоритетен за постигане целите на *Европа 2020: Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж*, тъй като този подход е ориентиран към очакваните резултати. В този контекст, базираното на компетенции образование стои в основата на съвременното висше образование, гарантиращо високо качество на обучението. Приложението на компетентностния модел в образованието може да се определи като интегриран процес за подобряване на резултатите от образователния процес и повишаване отвореността и пригодността на образователната система към нуждите на пазара на труда. В този смисъл, прилагането на компетентностния модел в обучението по митнически контрол позволява студентите да формират ключови и специфични компетенции, отговарящи на изискванията на практиката.

Компетенциите на студентите по митнически контрол се формират въз основа на придобитите теоретични знания, технически умения, практически опит и нагласи за развитие. Съвкупността от тях определя компетентностите, които студентите трябва да придобият по митнически контрол на ниво бакалавър и на ниво магистър, според ЕКР и НКР. Тяхното активно участие в процеса на обучение дава възможност те да развият в различна степен способности, които да формират компетентности, съобразени с Рамката на ЕС за митническа компетентност и Националната рамка за митническа компетентност.

Обучението по митнически контрол може да се подобри като се използва комбинация от различни методи на преподаване, съобразени с формата на обучение и включените в учебните програми теми и академични задания. Съвместното използване на традиционните и иновативни методи на преподаване по дисциплините „Валутен и митнически контрол“, „Технология на митническия контрол“, „Международно митническо сътрудничество“ и „Митническо представителство“ ще съдейства за формиране на компетентности по митнически контрол и постигане на по-високо качество на обучението. Като средство за подобряване на обучението по митнически контрол, интерактивните методи на преподаване следва да съдействат за повишаване мотивацията на студентите за активно участие в учебния процес и да подпомагат усвояването на повече теоретични знания и практически умения.

Извършеният анализ на активността на студентите в дистанционна форма на обучение в МП „ВМДК“ относно изпълнението на възложените им академични задания в интерактивната платформа Moodle по дисциплините, формиращи компетентности по митнически контрол показва, че най-голяма

активност студентите проявяват при решаването на академичните задания под формата на он-лайн тестове, но са по-слабо активни при разработването на семестриалните казуси. Активността на студентите в голяма част от случаите не е съпроводена с даването на верни отговори или пълно и точно решаване на семестриалните казуси. Резултатите от решените семестриални казуси по дисциплините „ТМК“, „ММС“ и „МП“ показват, че голяма част от студентите са придобили умения да прилагат на практика усвоените теоретични знания.

В обобщение на разгледаните в разработката въпроси може да се направи изводът, че прилагането на компетентностния подход в процеса на обучение по митнически контрол създава възможности за формиране на конкурентоспособни, мислещи, адаптивни и компетентни специалисти, отговарящи на изискванията на практиката, способни да вземат решения в конкретни професионални ситуации и да носят отговорност за действията си.

Използвана литература:

1. Mirabile, R. (1997). Everything you wanted to know about competency modeling. *Training & Development Journal* (51), p. 73-77.
2. *Oxford Dictionaries*. (2009). Retrieved 24 august 2018, from English Oxford Dictionaries: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/competence>
3. Spencer, L. (1993). *Competence at Work*. New York.
4. Андрейчин, Л., Георгиев, А., Илчев, С., Костов, Н., Леков, И., Стойков, С., и др. (1962). *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство.
5. Байденко, А. (2004). Компетенции в професиональном образовании. *Высшее образование в России* (11), с. 3-13.
6. Байцис, Р., & Макки, Э. (2005). *Эмоциональное лидерство: самосовершенствование и построение плодотворных взаимоотношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии*. Москва: Альпина бизнес Букс.
7. Бизова, М. (2016). Компетнтност, компетентностен подход и разработване на компетентностни модели. *Педагогика* (1), с. 119-135.
8. *Болонският процес: оценка и перспективи*. (2011). Изтеглено на 24 август 2018 г. от Европейски парламент: <http://www.europarl.europa.eu/studies>
9. Вачкова, Е. (2007). *Обучение по управление на човешките ресурси, базирано на компетенции*. Изтеглено на 24 август 2018 г. от "Международна бизнес шокола транбизнес - е" ЕООД: http://www.ibest.en/docs/Ljubliana_BG.pdf
10. Вольдемарович, А. (2005). *Методология компетентностного подхода в высшем образовании*. Изтеглено на 24 август 2018 г. от *Электронно научно-педагогический журнал*: <http://www.emissia.org/offline/2005/978.htm>
11. Вольдемирович, А. (2005). *Методология компетентностного подхода в высшем образовании*. Retrieved 24 august 2018, from *Электронны научно-педагогический журнал*: <http://www.emissia.org/offline/2005/978.htm>
12. Георгиева, П. (2009). Изграждане на компетентностен модел за управление на подбора на човешки ресурси. *Икономически алтернативи* (6), с. 141-153.
13. Димитрова, Р. (2016). Разработване и прилагане на компетентностния подход в обучението по финансов контрол. *Известия*, 60 (2), с. 208-225.
14. Ellstrom, E. (1997). The many meanings of occupational competence and qualification. *journal of European industrial training*, 21 (6), p. 266-273.

15. *Европа 2020: Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж*. (2010). Изтеглено на 24 август 2018 г. от Европейска комисия:
<http://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=124>
16. *Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот*. (2009). Изтеглено на 24 август 2018 г. от Европейска комисия:
https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_bg.pdf
17. Звездова, А., & Орешкин, В. (2017). *Компетентностният подход в высшем профессиональном образовании*. Изтеглено на 24 август 2018 г. от Университет при МПА ЕврАзЭС:
http://www.mier.edu.ru/uploaded/zvezdova_oreshkin.pdf
18. Зеер, Э., & Сымянюк, Э. (2005). Компетентностният подход и модернизацията на професионалното образование. *Высшее образование в России* (4), с. 22-28.
19. Иванова, Р. (2014). Компетентностният подход в обучението по математика. *Научни трудове на Русенския университет*, 53, (6.2), с. 180-185.
20. Лебедев, Е. (2004). Компетентностният подход в образованието. *Школьные технологии* (5), с. 3-12.
21. McClelland, D. (1973). Testing for competence rather than intelligence. *American Psychologist*, 28 (1), p. 1-14.
22. Мантарков, Г. (2014). Ще внедрим рамката на компетентностите за митническата професия в ЕС. *Митническа хроника* (1), с. 15-18.
23. *Методика за управление на човешките ресурси в държавната администрация*. (2013). Изтеглено на 24 август 2018 г. от Министерски съвет, портал за обществено консултиране:
http://saveti.government.bg/c/document_library/get_file?p_l_id=44101&folderId=44111&name=DLFE-4911.pdf
24. Милков, Л. (2011). Компетентността и компетенциите на студентите като фактор за изграждане на готовност за труд в системата „публична администрация“. *Икономически алтернативи* (2), с. 61-71.
25. Мухина, Т. (2013). *Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе*. Нижний Новгород: ННГАСУ.
26. Николова, И. (2014). Приложение на компетентностния подход в сектор „туризъм“. *Икономически и социални алтернативи* (4), с. 85-98.
27. *Рамка на ЕС за митническа компетентност*. (2014). Retrieved 20 december 2018, from European Commission:
<https://circabc.europa.eu/faces/jsp/extension/wai/navigation/container.jsp>
28. *Рамка на ЕС за митническа компетентност*. (2014). Retrieved 10 june 2019, from European Commission:
https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/cfw_for_private_sector_competency_dictionary_en.pdf
29. Селевко, Г. (2004). Компетентности и их класификация. *Образование* (4), с. 138-143.
30. Старирадева, Й., Маринова, В., & Марков, С. (2016). Условия за реализиране на компетентностния подход в професионалното образование във ВУЗ. *МАТТЕХ*, 1, с. 235-237.
31. *Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020*. (2014). Изтеглено на 24 август 2018 г. от Министерство на образованието и науката:
https://www.mon.bg/upload/6537/STRATEGY_MS_29_09_2014.pdf

32. Томов, Т. (2010). *Разработване на компетентностни модели, или какво поведение е необходимо за успешно трудово представяне*. Изтеглено на 24 август 2018 г. от ИК "Труд и право":

http://trudipravo.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=1124:tp092010st2&catid=14:tpbest&Itemid=33

33. Ушева, М. (2011). Компетентностният подход – ресурс, капитал и конкурентно предимство в съвременния мениджмънт. *Управление и устойчиво развитие* (3), с. 40-46.

34. Хуторской, А. (2002). *Ключевые компетенции и образовательные стандарты*. Изтеглено на 12 август 2018 г. от Център дистанционното образование „Эйдос“: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

35. Цанков, Н. (2008). Повишаване качеството на висшето образование на бъдещите учители чрез прилагане компетентностния подход. *Международна конференция: Икономика на знанието - възможности и предизвикателства пред висшето образование*. 1, с. 223-228. Бургас: БСУ.